

թերակայութեամբ ջնջուած է, որով յառաջ եկած է «ղմծ ասորիւն» քահանային խաթարուած ձեւը՝ փոխանակ «լիթաւոն» շատ քահանային, դոյականի մը նմանահնչեւն բարդ ածական մը յարմարցնել շատ կը սիրեն մեր դասականները, հմտէ միայն «մեծաբէր» բարձրութիւն, Բարսեղ, Վեցոր, էջ 96, 167, «քան զամենայն փառ» մարդկան զմարդն մեծաբէր երեւցուցանեմ, Վիւրեղ, Սոյ. ընծ., էջ 75, «լաւութիւն մեծապար», Վեցոր, էջ 52, «լաւ մեծաշա», անդ, էջ 80, «մեծապար զարծանա» դարբութեան խաչին Բրիտանի, Ագաթ, էջ 425 (բնագրի մէջ առնուած է փոփոխութիւն), «ոչ կարացին հանդուրժել մեծասար ասորից մեծի տէրութեան», Ջգոն, էջ 297 նաեւ «ապրեցուցանէր ի կարէնիւն յիւրայնայն» զարդարն, Ոսկեբ., Մեկն. Մտթ., Ա, էջ 202, «բազմաթիւ ճշունդ», Վեցոր, էջ 192 եւ այլն: — Հարկ է յիշել այս տեղ թէ Պրոկղի Թղթին մէջ «առ թափեաց վաղվաղակի» բացատրութիւնը թիւրիմացութեամբ ընթերցուած է «ասորիւն» թափեաց վաղվաղակի, Գիրք Թղթոց, էջ 6, որուն «վերջնական բարդատութեան» միջոցին անդրադառնալով Բարսեղ է «ցանկ վերապակաց տպագրութեան» մէջ Անտոնեանց ձեռագրին համաձայն ուղղած է «առ թափեաց վաղվաղակի», էջ 574, նման սխալագրութիւն մըն ալ տես Ագաթ, էջ 185, ուր «առ եհան անտի զարգելեալն ի դժոխոց», Ե օրինակին մէջ կը գրուի պատուով «առ» (= ասորիւն):

արհաւիրք:

137. «Եւ զայն ամս երեքտասան, որ եղև Գրիգորիոս ի բերդին բանդին եւ ի խոր վերապին, կին ոմն այրի, որ էր ի բերդին յայնմիկ հրաման առեալ յարհաւոյն» [զի] առուրն նկանակ մի արարեալ պատրաստական ընկենու ի ներքս ի խոր վերապին, Ագաթ, էջ 72. նոտր սպուած «յարհաւոյն» բառին դէմ (այսպէս նաեւ Բարսեղ տունի, Ջարգացեոց, էջ 477) Զ. օրինակը կը ներկայացընէ «հարհաւոյն», իսկ Վ «յարհաւոյն» տարբերակը. այս վերջին ընթերցուածը աչքի առջեւ ունենալով Փառնակ գիտել կու տայ թէ «Ագաթ անգեղոսի մէջ (Վեներ. տպ.) էջ 101 կը կարդանք վերապին մէջ ձգուած Գրիգորին համար թէ այրի մը օրը երկու նկանակ կը ձգէր հոն հրաման առեալ յարհաւոյն, ըսել ուղեւով՝ դրդուած վերին գործութիւններէ: (արհաւոյն) = վերին գործութիւնը): Գործախառնար Ագաթ անգեղոսի հրամարակիչները յարհաւոյն ուղղած են, արհաւիրքին մեծը իրենք գործելով այս սրբագրութեամբ»

(Անահիտ, 1905, էջ 119 ծանօթ.): Թէ այս գիտողութիւնը որքան արժէք կրնայ ունենալ, չեմ գիտեր, ընտրելագոյն ձեռագիրներու «յարհաւոյն» ընթերցուածը սակայն արմատաւոր կրնայ յաղթել կը կարծեմ Փառնակի այս ենթադրութեան բովանդակ ոյժին ու կարողութեանը: Ամէն պարագայի համար պատշաճ երեւցաւ ինծի գիտողութիւններուս կարգին մէջ հիւսել Անահիտի մէջ թերեւս մոռացումի ենթարկուելի փառնակեան գիտողութիւնը՝ անգրագոյն լուսաբանութիւններու միջոց համար բառաքնին հեղինակութիւնները: (Հարհաւոյն) Հ. Ա. ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

ՀԱՅԿԱՆԵՐ

1. փանդանել:

Այս անստոյգ բառը երկու անգամ գործածուած է հայ մատենագրութեան մէջ:

1. Ի մէջ առեալ զգորսն Պարսից, եւ սկսան փառանել. զի իշխանն Պալուսեաց կտրեաց երկու իշխանս եւ եհան զնոսա մինչեւ ի Հաշտեանս (Յովհ. Մամիկ., Վենետիկ 1832, էջ 52):

2. Որք թեւս ունէին նման արծուին եւ փառանէին (Գնծ.):

Նոր Հայկ. Բառ. ասոնցմէ առաջինը կը մեկնէ «փաթաթել, փաթուծել, իբր պաշարել, կաշկանդել կամ ջարդել», իսկ երկրորդը կը թողու անյայտ:

Յովհ. Մամիկոնեանի տպագրութիւնը կատարուած է հինգ ձեռագիրներու համեմատութեամբ. ասոնցմէ մէկը միայն ունի փառանել, միւսը փառանդել, իսկ երեք օրինակի մէջ կը գտնենք. ամբողջապէս տարբեր դարձուած մը. «Եւ պատեցին զգորսն Պարսից եւ սկսան ցրուել ի միմեանց»: Ասկէ կ'երեւայ որ փառանել անծանօթ բառը կը նշանակէ «ցրուել, ասդին անդին փախցնել»:

Թէ այս իմաստը ուղիղ է՝ կ'երեւայ նաեւ Յովհ. Մամիկոնեանի ամբողջ մնացեալ պատմութիւնէն. համեմատե անմիջապէս հետեւորդ բառերը. «զի իշխանն Պալուսեաց կորեաց (բաժնեց, իրարմէ հեռացուց, անջատեց) երկու իշխանս եւ եհան (փախցուց) զնոսա մինչեւ ի Հաշտեանս»: Ի՞նչ լինար «Եւ իբրեւ եհան փառանել» մի դաշտաձեւ, պակեալ իշխանն փախուէր, մինչ գեռ զօրքն հեռէ էին, եւն:

Հատուածը կը վերջանայ այսպէս. «Եւ Կիւսի-յեւէսք ընդ երեսս դաշտին Կիւսի-յեւէսք լինէին եւ անուանեցաւ տեղին այն Փանդիկ»:

Յայտնի է որ Յովհ. Մամիկոնեանի (ինչպէս եւ իր անուանեալ նախորդին Զենորի) սիրական սովորութիւնն է տեղական անունները զանազան պատմական դէպքերով ստուգարանել (Հմմտ. Զենոր, էջ 27՝ Արձան, էջ 29՝ Արծուիք, էջ 30՝ Մետասկող, Արջուց ձոր, էջ 41՝ Աւետեաց բլուր, էջ 42՝ Աւետեաց խաչ, էջ 45՝ Թակարթս. — Յովհ. Մամիկ., էջ 24՝ Առաղս, էջ 28՝ Կօրի, էջ 32՝ Առինչա, էջ 36՝ Մահու բլուր, էջ 39՝ Սրեմաձոր, էջ 40՝ Ժողովս, էջ 42՝ Թմբրաձոր, Վարազարբլուր, Շիրականիք, էջ 45՝ Մոգուց գերեզման, Մոկկունս, էջ 47՝ Հոնընկէց, Հանդիսեանք, էջ 48՝ Յետսանկ, Մահու առիթ, Կուրայ, էջ 52՝ Ներքինանկնիս, Վայրանկնիս, Պուլկ, էջ 53՝ Հայկերտ):

Այսպիսի ստուգարանութիւն մը կայ նաեւ հոս. Փանդիկ տեղական անունը մեկնուած է «փախստեայ» նշանակութեամբ. բայց Կիւսի-յեւէսք չի կրնար կապուիլ Կիւսի-յեւէսք բառերուն. ուստի պէտք է աւելի մօտիկ ձեւ մը գտնել. եւ ահա ճիշտ այս է մեր փնտռած Կիւսի-յեւէսք բառը՝ «փախցնել» իմաստով, կամ անոր չեզոքը՝ Կիւսի-յեւէսք «փախչիլ»:

Փանդիկ «փախչիլ» ձեւը շատ լաւ կը յարմարի նաեւ Գանձարանի վկայութեան. «Որք թեւս ունէին նման արծուին եւ փանդանէին», ուր կրնանք Կիւսի-յեւէսք բառը հասկնալ իբր «սուրալ, վազել, թռչիլ», որոնք «փախչիլ» իմաստին տարբեր առումներն են միայն:

2. Լինիլ:

Մէկ անգամ գործածուած է Բուզանդի մէջ. «Ապա զօրավարն Հայոց Մուշեղ գունդ կազմեաց պատրաստեաց եւ յառաջեաց հանդերձ Հայոց գնդան. առաջապահ անցանէր առաջի թագաւորին Պապայ եւ զօրացն Յունաց կայսերական գնդին: Ապա ի Գարանաղեաց գաւառին լինեալ յարձակեցաւ Մուշեղն» (Բուզ. Ե. ա. տպ. 1889, էջ 191): Բառիս իմաստը անյայտ է, որովհետեւ այլուստ ծանօթ էին հոս չի յարմարիր: Հ. Գ. Նահապետեան, Բազմ. 1906, 499 կ'ուղղէ դիտել կամ շինել: Երկուքն ալ ըստ իս անյարգը են: Բառը պէտք է պահել այնպէս ինչպէս կայ եւ տալ անոր «յար-

ձակիլ» նշանակութիւնը. Հմմտ. Ալաշկերտի գաւառականով էին «յարձակիլ» օր. Կիւսի-յեւէսք «վրան յարձակիլ» (տե՛ս իմ Գաւառական Բառարանս, էջ 443 ա):

Հ. ԱՃԱՌԵԱՆ

Մ Ա Յ Ե Ն Ա Ր Օ Ս Ա Կ Ա Ն

1. CAROLUS CLEMEN: Fontes historiae religionis persicae collegit —, Bonnae, in aedibus A. Marei et E. Weberi, 1920, էջ 116.

Հնագոյն կրօններու պատմութեան վերաբերեալ յոյն ու լատին հեղինակներու քով պահուած յիշատակարաններն ու յիշատակութիւններն որոշ հատորի մը մէջ յօրինուածական կարգով ուսումնասիրելու ու հրատարակելու ձեռնարկ մըն է Fontes historiae religionum ex auctoribus Graecis et Latinis collecti մատենաշարը, որուն առաջին հատորը կը կազմէ Վլէմէնի «Պարսիկ կրօնի պատմութեան աղբիւրները», Հեղինակը կը ջանայ բոլոր այն տեղիքները, որոնք կերպով մը կը հայնի կրօնի պատմութեան, քաղել պարզապէս յոյն ու լատին հեղինակներէն՝ սկսելով Հերոդոտոսէն (484—425 թ. յ.) մինչեւ Նիկեփորոս Կաղղիստի (1320 թ. ե.) եւ զետեղել զանոնք ժամանակագրական կարգով:

Հայ ու պարսիկ յարաբերութիւնները կրօնական, քաղաքական ու լեզուական սերտ յարաբերութիւնները, որոնց արձագանգ եղած են հայ մատենագիրները, կարծենք աւելի կրնային նպաստել նոր լոյսեր սփռելու պարսիկ կրօնի ուսումնասիրութեան քան Վլէմէնի հաւաքած հատակոտորները: Եթէ արդի լեզուագիտութիւնը՝ աղբակն է պատմութեան լուսաւորումին, պարսիկ կրօնին պատմութեան հետազոտութեան համար անհրաժեշտ է նաեւ հայ լեզուն, այս մասին համեմատելու է միայն Կ. Կոստանեանցի «Հայոց հեթանոսական կրօնը» գործը (Վաղարշապատ, 1879), իսկ մատենագրական տեսակէտով գլխաւորաբար Եղնիկ Բիւզանդ եւ Եղիշէ կարեւորագոյն աղբիւրներ են՝ պարսիկ կրօնին յառաջադասութեան, զարգացումին ըմբռնողութեան ու պարսիկ ժողովուրդին կրօնական ու ծիսական սովորութիւններու ուսումնասիրութեան համար (տե՛ս Գ. Խաչաւանց, «Եղիշէի վարդանանց պատմութեան»):